

БОРБИТЕ
В МАКЕДОНИЯ
И ОДРИНСКО
•1878-1912•

СПОМЕНИ

МИХАИЛ ЧАКОВ

Роден през 1873 г. в Гумендже. Завършва VI клас на Солунската българска мъжка гимназия и става учител. Посветен в революционното движение през 1897 г. от Дамян Груев и Пере Топчев. През 1899—1900 г. е четник в четата на Михаил Апостолов-Попето, а от следващата година до Младотурската революция (1908 г.) е войвода на чети в различни райони на Македония — Петричко, Драмско и Сярско, Кумановско, Велешко. Участва в сражението на 21 април 1903 г. в с. Баница, Сярско, в което загива Гоце Делчев. По време на въстанието действа в Неврокопско (дн. Гоцеделчевско). Умира през 1938 г. в София.

Публикуваните тук спомени са взети: първият от сп. «Българска мисъл», 1935, кн. IX, с. 503—514, а вторият от сп. «Илюстрация Илинден», 1938, кн. 8, с. 5—8.

СРАЖЕНИЕТО ПРИ БАНИЦА И СМЪРТТА НА ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ

В село Дутлий, Сярско, преоблякохме Делчева в селски костюм, в който той изглеждаше като същински чорбаджия. Придружен от Д. Гущанов, също преоблечен, и от няколко селяни, той се отправя за Серес рано сутринта, за да може по-навреме да влезе в града. Гущанов се завърна още същата вечер и ни разправя как без малко щели да попаднат живи в ръцете на турците. Накрай града пазели колджии (акцизни чиновници), които обискирали всекиго, който влизал в града, да не би да пуши контрабанда тютюн. Стигнали до самите колджии, Делчев и Гущанов чакали да дойде и техният ред да бъдат обискирани; обаче ако се оставели, вместо тютюн у тях щели да намерят по два револвера и нама. Гущанов изхитрил. Като дошел до самите колджии, изкарал кутията си с обандерован тютюн и едновременно спуснал две бели меджидии в ръцете на акцизните. Последните не намерили тогава за нужно да ги обискират и ги пропуснали. Щастливо избавление! В противен случай трябвало да стрелят и да забягнат, което би ги извърлило в неминуема опасност. Влезнали в града, гдето бил дошел куриер от с. Караджово, с когото Гоце заминал; в с. Кара-

джово пък чакал куриер от с. Сяковча. С тогава преминали Струма, използвайки наши собствени лодки, и от с. Сяковча, с куриер от село Негован, заминали за Солун, където благополучно пристигнали.

Даме Груев тъкмо-що се бил приготвил да замине за Битоля, и Гоце пристигнал. Срещата помежду им била много трогателна. Те бяха двата стълба, които олицетворяваха организацията. Гоце свободен като гълъб, а Даме излязъл из желязна клетка от Диарбекир¹, най-страшния турски затвор, който бил оставил отпечатък върху лицето на Даме, както ни разправяше Делчев след завръщането си от Солун. Даме бил заприличал на същински мъртвец, като че ли бил жив изкаран от гроба.

Делчев и Даме говорили надълго и нашироко. Делчев настоявал много пред Даме, като пристигне в Битоля, да поукротите духовете, които силно настояваха за въстание. За въстание още не бяхме готови според него.

Даме заминал веднага за Битоля, а Гоце останал в Солун, за да привърши някои работи самичък. Тук го заварил и атентатът върху банката.²

Упорито се беше пръснал слух, че ще се бомбардира «Банк Империял Отоман»; отбеляза го дори един френски вестник, ако не се лъжа, «Matin». Мислеше се обаче, че нападението ще стане с бомби, без да се подозира нещо за подземно складираня стотици килограми динамит, и то в основите на самата банка. Пред страха да не би турските власти да вземат мерки и да разкрият самия канал, така че всичко да се осуети, атентаторите решили да прибързат с атентата. Макар мнозина от атентаторите да отсъствували от Солун, останалите пристъпили към изпълнение на плана, като най-напред Павел Шатев внесъл куфара си във френския параход «Гвадалкивир» с поставена адска машина, чийто часовник бил курдисан. След като оставил куфара в парахода, той самият успял да излезе и да се върне обратно в града. Там той се прикрил, а на следния ден заминал с железницата. Заловиха го в Скопие.

Точно в момента, когато станал взривът в парахода, Гоце бил в гимназията. Разбрал, че атентатът вече ще се възпроизведе и в града, той веднага се упътил за Кукушката махала, която е при Вардар капия, при изхода на Солун. И едва стигнал Вардар капия, разтърсил се целият град от избухването на динамита в банката.

Целият град се покрил със страшни облаци от дим и прах. Всички се изпокрили в миши дупки, запустели улиците, утихнали навред, като че ли нямало жива душа. Властите, изненадани от страшния взрив, не разбирали що става и откъде иде това чудо. След повече от час се окопитили войсковите части и администрацията. Обаче с пристигането на войските около банката от околните къщи, в които бяха се настанили атентаторите, с едно неопируемо себеотрицание и дивна смелост те запраждали бомби върху

войска и полиция. Войска и полиция съвсем сбъркали пусулата и се разпръснали като пилци из улиците. Наново градът запустял, като не се виждал жив човек из него. Всички граждани били потресени и слисани от този ад.

Делчев едва се измъкнал от града и сам-самичък, без никакъв куриер, се упътил за Негован, а оттам обратно за Серес. От Серес през с. Дутлий той стигна в с. Баница, където се срещнахме и на-веки разделихме, като оставихме него и още други пет души другари, паднали в неравната борба.

Великден 1903 г. прекарахме в с. Долно Фращани — двете чети наедно, нашата и тая на Д. Гущанов. В последния ден на празника, след като се навечеряхме, отдадохме се на разговор, шег и песни (разбира се, тихичко), очаквайки да дойде куриер от с. Баница, за където щяхме да заминем. Понеже пътят ни беше кратък, много не бързахме. Готови вече за път — дойде куриерът от Баница; дойде обаче и друг един куриер от с. Ристос, който каза: «Водя ви един другар.» И ето че се изтърси в стаята един мургав момък с рошава коса, малка черна брада, с бяло кече на главата, с бели фльоки (калцуни) на краката, висок, жилест. Той хвърли сериозен поглед към всички ни, поздрави ни с «Христос воскресе» и се запозна, като каза: «Аз, другари, се казвам Хаджидимов Димитър.» Той седна при нас и ни разправи, че дохожда от Арджанския гьол, където се разделил с Кръстя Асенов, Апостола, понеже знаел, че Гоце е в Сярско, и искал нарочно да се срещне с него.

Понеже Хаджидимов беше малко поизморен, а и пътят ни беше кратък, решихме да си поотпочине новопристигналият другар и след това да потеглим за Баница.

Хаджидимов запита кога и къде ще може да се срещне с Делчева. Отговорихме, че Делчев е заминал за Солун, но за връщането му нищо не можем да кажем. Хаджията обаче каза: «Специално съм дошел на всяка цена да се срещна с Гоце и ще го чакам, докато се завърне.» Така че четата ни се увеличи с още един добър другар, който щеше да се движи с нас до пристигането на Гоце.

Всички заминахме за Баница. След като престояхме там ден-два, отправихме се за Горно Броди, родния кът на Хаджията. Но не влязохме в селото, а останахме в корията Лески, срещу самото село, на около половин час разстояние, откъдето се виждаше цялото село.

На 20 април 1903 г., точно подиробед, забелязахме да се движи войска откъм Долно Броди и да влиза в Горно Броди. Ние, за всяка евентуалност, се приготвихме, като подозирахме, че може би има някакво предателство, и заследихме движението на войската. Ако войската заемеше височините над Горно Броди към Черна гора, ние, докато тя стори това, щяхме да се упътим към Кърчово, без да дадем възможност да ни забележат. Войската обаче, като обикновена потеря, спокойно влезна в селото и се настани за пренощуване. Изпратихме в селото куриерите, които бяха при нас, да

узнаят нещо по-съществено; и някои от тях се завърнаха наново и ни съобщиха, че дошлите са драмският бимбашия Тефиков³ с един табур (1000 души) войници. Щом като войската се настани за пренощуване, изчезна от нас мисълта, че има предателство, и ние се успокоихме, като смятахме да останем тук и за следния ден.

Около часа пет пристигна в Лески един куриер от с. Баница; носеше две писма, едното за четата, а другото за ръководителя Андрей Хърлев в Г. Броди. Прочетох писмото от серския ръководител Лазар Димитров, който ми пишеше: «Тая вечер Делчев тръгва от Серес през с. Дутлий, откъдето ще си прибере пушката и униформата. Срещнете го в Баница. «Банк Империял Отоман» в Солун е вдигната във въздуха. Делчев ще ви разправи подробностите. Бързайте за Баница.»

Такова беше и съдържанието на писмото до ръководителя Хърлев; нареждаше пак да заминем за Баница.

Всички се приготвихме и щом се мръкна, потеглихме. Преди разсъмване, около два часа, стигнахме в селото и се настанихме в две къщи. Делчев беше пристигнал малко по-рано от нас, защото неговият път беше по-къс. Като се спрях в къщата, която беше точно срещу тая на Делчева, ето го че той дойде при нас и с външното си, засмян и бодър, ни поздрави, казвайки: «Момчета, разиграхме ханъмите с широките шалвари в Солун! Помен няма от «Банк Империял Отоман». Така ще раздрусаме от основи тая гнила Турска империя!

Искаше още да говори, но пред вид на това, че бяха надошли в стаята много селяни, замълча, като каза: «На Гьорговден в Ловчанската кория, на конгреса, ще продължим разговорите си, а сега (като се обърна към мене) дай, ако имаш, да си направим по една цигара от Драмско.»

За щастие, бях запазил малко тютюн от Драмско, нарочно го пазах за него и дочеках сам да си го поиска. Изкарах от раницата си една кърпа, около сто драма тютюн, и го подадох на Гоце, който се учуди. «Ама аз рекох да се пошегувам с тебе, а ти наистина ме сюрпризираш с драмски тютюн.» Направихме по една цигара и накратко ми разказа за атентаторите, как са положили клетви и как впоследствие са изменили. След малко ни остави да си почиваме, като и той си отиде да почива. Гушанов и Хаджията бяха в неговата квартира.

Легнахме, но преди това наредих на четири места във външното часовои както от нашата, така и от селската чета.

Както никога обаче, турците узнали, че Делчев е в Баница, и обсадили селото на повече от половин час разстояние. Преди разсъмване започнали да свиват кръга и тъкмо се прибраха вечер часовоите, за да не бъдат забелязани, слушам човек, който извънредно нервно се качва по стълбите. Той бутна вратата и кога погледнах — полякът от селото, Георги Иванов, българин от същото село, работник. Презеленият и със задавен глас той продума: «Бай Го-

ков, свършихме ли я!» Станах веднага и го запитях: «Що има бе, Георги?» «Пълно с аскер» — отговори той. Запитях: «А бе къде е аскерът и откъде иде?» «Отвсякъде, бай Чаков» — отговори Георги.

Взех бинокъла и през едно прозорче погледнах към Капаклии, кулата на шосето от Серес за Горно Броди; всичко почерняло! Питам втори път Георги: «А бе тук откъм Фращаните има ли аскер?» «Пълно е отвсякъде, бай Чаков!» «Знае ли Делчев бе, Георги, казахте ли му?» «Да, знае, казахме му.» Поръчах на Георги: «Скоро бягай и кажи на Делчева да хванем горните крайни къщи на селото, защото тук ще ни изпекат като мишки!»

Георги отърча да съобщи това на Делчева, а аз с другарите, готови за поход, слезнах в двора на къщата и се приближих до самата порта, последван от Таската и останалите момчета. Спрях се до портата и забелязах от срещната порта на къщата, където беше настанен Делчев, да излизат две момичета. Преди да влезнат, бягащи и изплашени, в съседната порта, запитях ги: «Какво правят другарите там?» Едното от момичетата, бягайки, каза: «Казаха да дойдете тука.» И се скриха в съседната къща.

Казах на Таската, който стоеше до мене, че ще прекося улицката (която бе около два метра) и ще влезна при Гоце, да видя що проектират. «След мен и вие ще сторите същото.»

Момичетата несъзнателно обадиха, че трябва да идем при другарите си: никой не бе им казал това. Като прекосих улицката и влезнах в двора на къщата, намерих зад самата порта Гоце, закрил се. Той се хвърли изненадан върху ми с пушката, на която беше сложен и ножът — едновременно да мушне и да изгърми; не очаквал никой свой да влезне в двора и на първо време помислил, че съм аскерлия. Когато ме погледна, Делчев, който на косъм не беше ме мушнал и гръмнал върху ми, просто се смая и каза: «Ле-ле, Чаков, какво щях да направя! Щях и да те ръгна с ножа, и да гръмна.» После добави: «Но добре, че дойде тук. Заеми лявото крило на портата и кажи на другарите да не дохождат тук, а оттам да стрелят във войската, ако се упъти към нас. А пък ние ще стреляме, ако влезне в тяхната порта.»

Току-що Делчев издума това, забелязвам през дуварчето, че в съседната къща аскерлиите се качват по стълбата и излизат в салончето. Благодарение на това, че те излизаха гърбом по стълбата, та не можаха да ни забележат. Веднага обадох на Гоце и той, като се обърна, видя ги и каза: «Хайде, Чаков, да излезнем вече и да ударим през селото, та да се доберем до крайните къщи.»

И няма що повече да разсъждаваме, излезнахме на улицата и се упътихме към горния край на селото. Едновременно ни последваха и другарите, които бяха при Гоце, както и Таската с останалите. През две-три къщи по улицата беше Мито Кашиналията с другарите на Делчева; и той ни последва. Всички вървахме разредени един подир друг. Благодарение на това, че уличката

беше тясна и крива, а къщите гъсти, та не можаха да ни видят. Бяхме в едно неописуемо напрежение и чакахме отглед ще ни запукат. Излезнахме на горния край на селото, където последната къща оставаше вляво; до нея имаше залепена една плевня. Пред нас е една поляна с малък наклон нагоре. В нивята се вижда една плевня, откъдето няколко деца бягат накъм селото. Като ни видяха, че излизаме от самото село, децата още повече се изплашиха и забягнаха вдясно към други едни плевни. Делчев ги запита: «Има ли нагоре аскер?» Обаче децата, изплашени, не можаха да кажат нищо.

Пред нас, на около 20—30 крачки, отстояха дуварчетата, които служат за ограда на нивята. Тук, както вървахме успоредно с Гоце, дръпнах го, понеже беше най-напред, и му казах: «Гоце, чакай да излезнем напред двама-трима, а ти остани след нас.» Както вървахме, Делчев ме погледна, но така гордо, както никога през живота си не бях го виждал. Завлякъл кепето на лявото рамо, нахлул тоя бял фес, обвит в синкав шал, метнал пушката на левия лакът, той ми каза: «Как, Чаков? Върви, какво бог даде!»

Още не бе издумал последните думи, забелязахме, че отзад самите дуварчета се показаха аскерите с насочени към нас пушки. Пред нас още да се обадят и защото отивахме право в ръцете им, Делчев вдигна пушка и пръв изгърмя в аскерлиите, като извика: «Вярата ви мръсна! . . .» Щом той изгърмя, застана прав да пълни пушката, а аз му извиках: «Скоро лягай, Гоце, и се сложи на земята!» Залегнахме всички и залповете започнаха да ни обсипват като градушка. Делчев, както вече беше легнал по корема си на една крачка от мене, отляво, и преди да успее да изгърми втори патрон, се сложи над пушката си и остана залепен на земята. Помислих, че се закрива, обаче след минута той отпусна пушката, подпря се едва-едва на ръцете си, рече да се повдигне и да погледне към другарите, които идеха подире ни и се бяха пръснали по край дуvara на къщата, но охна и каза: «А-а-х, момчета, равнявайте!» Едва продума това, и изгасна.

Както легеше до мене, пуснах се, хванах го за десния крак, дръпнах го и извиках: «Гоце, Гоце!» Обаче това бяха последните му думи и вече не чух гласа му. Заспа той навеки, много прекалено временно, загина огледалото на ВМРО.

В момента, когато дърпах Делчева за крака, Стефчо Търлешанчето, който беше залегнал на една-две крачки вдясно от мене и се тъкмеше да изгърми, сложи се върху пушката си с едно кратко стечение: «А-а-а-х!» И той свърши. Извиках просто като аз: «Стефчо бе, Стефчо бе!» Обаче и от него няма никакъв отговор.

Аз лежах между двата трупа. Аскерлиите зачестиха и просто ни обсипваха с адски залпове, като че ли валеше силна градушка. Особено чувствавах залповете, които се даваха откъм долния край на селото: те сееха пръст върху ми, като ровеха земята навсякъде.

Тук вече през главата ми мина мисълта, че ще ме свършат, както свършиха преди малко другарите ми.

По едно време погледнах вляво: между къщата и плевнята, на около десетина крачки, имаше една градинка, заградена с тръни. В нея бяха влезнали Бояджията и Донката. Веднага, машинално, прибрах пушката между краката си и търкаляйки се през тръните, влезнах в градинката и се закрих зад самия градеж от тръни.

Покрай ъгъла на къщата прехвърли се в градинката и Консулата, един от четниците на Гушанов. Той залегна вляво от мене и заедно с мене откри огън към аскера, който беше залегнал зад дуварчетата, на около 30—35 крачки разстояние.

Димитър Кашиналията, Хаджидимов и Динката Календралията първи бяха влезли в градинката, която на горния си край имаше едно разтурено дуварче, откъдето и тримата се прехвърлиха и залегнаха покрай самото дуварче на плевнята.

Забелязахме как покрай една нова плевня над нас, малко вляво, на около 50—60 крачки, прибягваха аскерлии и се закриваха, за да започнат да ни обстрелват. Извиках на другарите, които бяха залегнали покрай дуvara на плевнята: «Мито бе, Кашинали бе!» «Е-е» — обади се Кашиналията. «А безадръжте огън към тия кучета, които прибягват към горната плевня, че оттам ще ни довършат!» Обади се Кашиналията и каза: «Чаков, отляво не бойте се, а пазете се отдолу, отдясно и отгоре!»

Заклучени между два дуvara и отпреде ни за окоп трънен плет, заобиколени като в кафез, ще се браним, та и господ няма да ни види. Изгубена беше вече всяка надежда за живот. Провиквам се и казвам на другарите, които са в градината: «Стреляйте бе, вярата им мръсна, и не бойте се! Скъпо ще се похарчим.» Обаче в себе си казвах: «Бамбадева отидохме, като марцинал!»

Изпищя Гушанов, който беше залегнал покрай дуvara на къщата, и извика: «Леле, бай Чаков, леко съм ранен в лявата ръка!» И аз му извиках: «Скоро прибягвай и иди в градинката при Консулата.» Обаче последва втори залп и Гушанов вече не успя да се обади повторно. И той заспа, за да не се вече събуди.

До него, пак покрай дуvara, беше и Евстати Арнаутчето, който, стреляйки, псуваше по арнаутски. Замлъкна и той, и него угасиха.

Между Гушанов и Евстати лежеше Георги Савеклията, ранен с един куршум в двата крака, а с друг в дясната плешка. Той изрева и замлъкна. Разбрахме, че и той е свършил. Атанас Савеклията се промъкна плъзешком и влезна в градинката при нас, здрав и читав.

Таската Врански, който беше залегнал на около десетина крачки вдясно от градинката, в една локвичка (дълбока пътека), се обажда и пита: «А бе, бай Чаков, кои говорят над мене?» Отвърнах му: «Таска, лежи ниско и не се изправяй! Нали виждаш, че са аскерлии.» Понеже те отстояха на около 30 крачки от нас,

като говореха, слушахме ги много ясно. Таската се обади повторно и извика: «Аман, бай Чаков, гледайте и за мене.» Рекох му да не се изправя, а същевременно казах на другарите, които бяха в градинката, да открием огън към дуварите, където са закрити аскерлиите, за да не могат да го обстрелват. На Таската извихах: «Таска, търкаляй се и търкаляйки се, да се добереш до градинката! Изправиш ли се — ще умреш.» Открихме огън срещу войската и Таската, вместо да се търкаля, скочи като заек и прескочи през тръните в градинката, като че ли се хвърля в морето да плува.

Аскерлиите, разбира се, видяха това и откриха безконечни залпове. Камъните по дуварите на къщата и плевнята бяха побелели, като че ли посипани с брашно — това беше от патроните.

Благодарение, че маузеровите пушки бият много високо, та можехме да оцелеем около един час време в тая градинка.

Току-що се прибра Таската при нас, Консулата, както беше залегнал по корем, повдигна се да погледне към аскерлиите. Един куршум го улучи точно в челото. Моментално се извърна на гръб, без да охне, и заспа. В душата си му завидях, че моментално изгасна, без да почувствува никакви болки: нали и нас чакаше същото, но по какъв начин — не можехме да знаем.

След като свърши и Консулата, пак се обадих на тримата другари, които бяха залегнали покрай плевнята: «Мито бе, Кашинали бе, Хаджидимов!» Никой обаче не се обади на тревожните ми викове. Пък и невъзможно беше да се повдигнем и да надникнем. Разбрахме, че и те са вече убити, защото и втори път виках и пак никой не се обади.

В градинката сме шест души, между нас само Консулата убит. Оставаме пет от четиринадесет. Капчица от надежда за живот не се вижда. Залпове не престанно и непрекъснато продължават, не можем дори да намерим време да си продумаваме и от минута на минута очакваме смъртта си.

Чуваме, отвътре на плевнята се разравя дуварът и като ударя наново, се провиквам: «Мито бе, Кашинали бе!» Никакъв отговор.

Разбрахме, че това са аскерлиите, които, след като са избие Кашиналията, Димова и Динката, успели да влязат в самата плевня и като разкопаят дуvara, ще ни довършат, без да можем да се обърнем и да ги видим.

Изтръпнахме окончателно и изстинахме, живи-умрели. Извиках никакъв. Чакаме си реда да ни изкълцат като мишки.

Когато доближи вече да се доразкопае дуварът, както бях залегнал с пушката си до тръненото плетче, извъртвам пушката обратно и с една псувня стрелям в дуvara, който се разбива, и викам като разярен звяр: «Кой рови тоя дувар бе, вашата...» Падна един камък в самата градинка, отвори се вече дупка на дуvara и от дупката обажда се Динката Календралията: «Не псувай бе, бай Чаков, ний сме тука!» Като чух гласа на Динката, светна

ми и блесна една малка надеждица у мене, че има господ и че е възможно да се спасим. Запитах Динката: «А бе, Хаджидимов и Кашиналията живи ли са?» «Да» — отговори и едновременно се показва на дупката Хаджията; познах го по рошавата коса и брада. Извиках наново: «Скоро копайте бе тоя дувар до долу, да стане като врата, та да можем от градинката един по един да се прехвърлим в плевнята.»

Благодарение на това, че в плевнята бяха намерили някаква копачка, скоро пробиха дуvara и го отвориха чак до долу. Прехвърли се най-напред Таската, който беше по-близо до дупката, и влезе в плевнята. След него един по един всички петима успяхме да се прехвърлим в плевнята, чиито стени бяха каменни, та можахме да се задържим в нея. Но докога щеше да бъде това, един господ знаеше. В плевнята обаче се поокопитихме и се окуражихме.

Залповете продължаваха. Ние се захем да разкопаем дуvara на последната съседна къща, която беше залепена за плевнята. Макар че самият въгъл беше изложен на куршумите на аскерлиите, успяхме и разкопахме дуvara, но един грамаден камък, сложен в самия въгъл, просто ни отчая, докато го изкъртим. За голямо съжаление, щом се отвори дупката в дуvara на къщата, забелязахме, че няма потон: къщата беше новозаправена и още никой не живееше в нея.

В плевнята се чувствувахме много добре, понеже бяхме вече под покрив с каменни дувари. Ако не бяхме успели да влезем там навреме и останехме в градината не повече от половин час още, щяхме да баялдисаме от горещината на слънцето, което печеше просто като връшник. Щяха при това да ни изловят живи.

За малко време залповете престанаха; чувахме само да се дава сигнал от няколко тръби. Обърна се Кашиналията към мене и Хаджията и запита: «А бе, на що свирят тия стопанки? Като сте даскали, знаете ли?» Хаджията отговори: «Ке си одат бе, Кашинали, няма да си губят времето и да се занимават с нас цял ден.» Кашиналията възрази: «Море, мама им, дорде сме ние тука и додето не ни свършат, няма да си идат бе, братчета.» През дупката Кашиналията погледна към Шарлията и извика: «А-а-х, милите скалички! Дали ще ни стъпи краченцето още веднъж по вас, или ще ни смачкат тия читаци тук, за да не можем да се разположим между вас!»

Хаджията пък се обади: «Не бойте се, тука сме кале и няма що да ни направят тия кучета — ще ги избием до един и пак ще си излезнем!» Кашиналията отговори: «На две е.»

След като се убедихме, че през разкопаната дупка не можем да се прехвърлим в съседната къща, която е отстранена от другите и която още не е заета от аскера, решихме да разбием една дупка на източната стена на плевнята, та оттам да се прехвърлим.

Набързо отворихме една дупка, от която се виждаше дворът на къщата, и същевременно видяхме ужаса на ужасите. Цялото село,

от всички краища, потънало в пламъци и всичко покрито с кълба от дим и пушек. Чуваме и сърцераздирателните писъци на жени, деца и мъже. Слушаме рева на волове, магарета и други животни, които горят в оборите. Всичко това просто не мога да предам, то ни тровеше душите, бидейки безсилни да помогнем на себе си, а камо ли и на тия нещастници жени, деца и стока!

Всичко беше потънало в мрак от дима и безспирни залпове идеха от всички краища на пламналото село.

Като отворихме дупката, за да можем да се провираме през нея, Кашиналията се прехвърли в къщата; подир него влязоха Атанас Савеклията, Бояджията и Динката Календралията, а аз, Хаджията, Таската и Донката останахме в плевнята.

Кашиналията ни се обади през дупката и ни запита дали искаме хляб. Вързал едно парче хляб в една кърпа, той го подаде през дупката с една върлина. Обаче глад не чувствувахме никакъв, а просто ще изгорим от жажда. Къщата беше необитаема и нямаше никакъв съд с вода.

Войската стреляше в къщата. Кашиналията, отворил 3—4 дупки в една от стаяте на втория етаж, отговаряше на войската, псуваше по нея и викаше: «Елате бре, кятратлар! Тука има московци, елате да си получите наградата!»

Най-големият ни успех беше тоя, че можахме да заемем навреме къщата, която ни спаси. Иначе за нищо на света не бихме останали живи в тоя страшен ад.

Точно към часа 11 преди обед, както почивахме, седнали в плевнята, чувам откъм западната стена на самата плевня, която имаше едно прозорче, да се драска кибрит. Разбрахме, че са дошли да запалят плевнята, и моментално изгърмах един патрон през прозорчето. Но понеже беше високо, нищо не можехме да видим през него, пък и нямаше какво да подложим, за да погледнем. С изгърмяването на пушката видяхме една бабичка, която не успя втори път да драсне кибрита: първия път не хванало — кибритът беше от стария турски, — та се слушаше дращенето. Бабичката забягна през гумното, като викаше: «Леле, леле, аскерът ме праща!» Гледам как тича бабата пред гърлото на пушката и аз извиках: «Бягай, вещирице, че дяволите ще те вземат!» Безцелно беше да я убивам, защото вече бягаше, а не бих ѝ простил, ако я видях, когато дохождаше да запали плевнята.

Наново се успокоихме от неуспеха на бабичката. Но не се мина нито половин час, пак откъм същото прозорче чуваме кибрит да се драще кибрит. Веднага потурчих още един патрон, макар да скъпяхме патроните и да ги пазехме като зеницата на окото си, понеже ни предстоеше цял ден да се сражаваме, а може би и цяла нощ. Войската беше изпратила една втора жена, като за по-голяма сигурност ѝ бяха дали едно шише газ да полее сламата отвън плевнята. Пустият кибрит хвана сега от първи път и плевнята отново отвън. Започнахме наново да чувствуваме жежкото, но казано е:

можеше би, като са стените каменни, да не се запали плевнята. Обаче запалена сламата отвън, пламъкът стигна до самия покрив. Плевнята беше нанстина покрита с каменни плочи, но под самите плочи имаше ръженица, изсъхнала като барут, така че пламъкът се разнесе над нас по целия покрив, и понеже самата плевня беше вътрешна със слама и сено, не оставаше вече нищо, освен да се превърнем в къщата при Кашиналията.

Пламъците ни обхванаха и ние един подир друг скачахме навън, разтуряйки недоразкопания дувар. Другите от по-рано паднали камъни ме притиснаха така, че строших всичките си горни и долни предни зъби на двете челюсти. Потече кръв от челюстите и бърните, обаче никакви болки не усещах. Като ме видяха другарите окървавен, запитаха ме да не съм ранен. Отговорих им, че не съм ранен, а само зъбите ми пострадаха. Те едва можаха да ме разберат, защото говорех неясно, като човек без зъби. От мъки и пегло обърнахме го пак на смях, като Хаджията каза: «Пък защо ли ти са зъбите, няма да се давиш с кучетата!»

Къщата беше, както споменах, новозаправена и нямаше стълба, а една от ъгловите стаи на втория етаж беше с потон, насипан със земя. Качихме се тогава по яхърната врата, за да излезем горе.

Разположени в стаята, на която на всички дувари бяха отворени дупки, през които можехме да стреляме, давахме си един на друго кураж, че щом се мръкне, ако дотогава оцелеем, ще излезем и ще се спасим.

Малко преди 12 часа през дупката, която бяхме разкопали, пламъците от плевнята започнаха да облизват покрива на къщата и наново и окончателно настъпи във всичките ни отчаяние, защото пламне ли къщата — ще изгорим, слезнем ли в двора — ще ни избият. Дойде вече най-страшният момент, изгасна и последната капчица от надежда за живот. Просто объркани, отправихме пушките си и почнахме да стреляме в залпове към ъгъла, откъдето пламъците облизваха вече чатията на къщата.⁴